



पाणी वापर संस्थाच्या प्रभावी अंमलबजावणीतून शेतक-यांची झालेली आर्थिक प्रगती

* नितीन बाबुराव मोरे

संशोधक विद्यार्थी, कबचौ उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगांव
लेखाधिकारी, मृद व जलसंधारण विभाग, सिंचन भवन साक्री रोड, धुळे

** प्रा.डॉ.जितेंद्र दगडू तलवारे

संशोधन मार्गदर्शक, श्री.शिवाजी विद्याप्रसारक संस्थेचे भाऊसाहेब ना.स.पाटील साहित्य व मु.फि.मु.अ.वाणिज्य
महाविद्यालय, देवपुर धुळे

संशोधनाची प्रस्तावना (संक्षिप्त)

(Introduction in Short):

जल व भूमी ही शेतक-यांच्या जीवनातील प्रमुख अंगे आहेत. आपला भारत देश स्वतंत्र झाल्यानंतर शासनाकडून अनेक लहान, मध्यम व मोठी धरणे बांधून सिंचन क्षेत्रात भरीव कामे करण्यात आलेली आहेत, यातूनच शेतक-यांना खात्रीशीर पाण्याची हमी निर्माण केली आहे.

पाझर तलाव, कोल्हापूर पध्दतीचे बंधारे, लघु पाटबंधारे, उपसा सिंचन योजना, साठवण बंधारे इ. बंधा-याच्या कामातून निर्माण होणारे सिंचन Bombay Irrigation Act-1879, Central Provinces Irrigation Act 1931 आणि Hyderabad Irrigation Act 1948 या अधिनियमांतर्गत तरतूदीनुसार करण्यात येत होते.

Copyright © 2023 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial use provided the original author and source are credited.

शासनाकडून मोठ्या प्रमाणावर बांधकाम झालेल्या बंधा-याच्या माध्यमातून निर्माण झालेले पाणी साठयातून शेतक-यांना शेतीसाठी, पाणी पुरविण्यासाठी सिंचन व्यवस्थापन हे शासकिय यंत्रणेकडूनच आहे, त्यामुळे शेतक-यांना सुलभतेने, गरजेनुसार आणि शेतक-यांच्या मागणीप्रमाणे न्याय पाण्याचे वाटपासाठी अनेक अडचणींना तोंड द्यावे लागते. या अडचणींवर मात करण्यासाठी व लाभार्थ्यांना

आवश्यकतेनुसार सुलभतेने पाणी उपलब्ध व्हावे या दृष्टीकोनातून सिंचन व्यवस्थानेत लाभधारकांचा सक्रीय सहभाग असणे आवश्यक असल्याने आणि पाणी पट्टी वसुली व योजनेची देखभाल दुरुस्ती शासनामार्फत केली जात असल्याने सिंचन व्यवस्थापनात आपला सहभाग आहे असे लाभधारकांना वाटत नाही. लाभधारकांचा सहभाग अधिक प्रभावी होण्याकरिता



पाटबंधारे विभागाकडून अवलंबविण्यात येणा-या पध्दतीत काही प्रमाणात सुधारणा करून ग्राम विकास व जलसंधारण विभागांतर्गत 250 हेक्टर पर्यंतच्या सिंचन क्षमतेच्या योजनांसाठी लाभधारकांची सहकारी पाणी वापर संस्था स्थापन करून त्यांना सिंचन क्षेत्र हस्तांतरित करण्याचे धोरण स्विकारले बाबत ग्रामविकास विभागाचा शासन निर्णय क्रमांक लपायो-1099/प्र.क्र.347/जल-1/दि.31 जुलै-2000 अन्वये घोषित करण्यात आले आहे.

सदर पाणी वापर संस्थेची नोंदणी महाराष्ट्र सहकारी संस्था (मससं) अधिनियम 1960 व MMISF Act 2005 या अधिनियमांतर्गत करण्यात येवू शकते त्यानुसार महाराष्ट्रात विविध ठिकाणी पाणी वापर संस्था स्थापन झालेल्या आहेत. सदर पाणी वापर संस्था सुरुवातीच्या काळात स्थापन करतांना लोकांचा प्रतिसाद चांगला होता. सदर संस्थांचे कामकाजही सुरुवातीचे काळात अतिशय चांगल्या पध्दतीने चालले. परंतु पाणी वापर संस्थांना येणा-या अडचणींमुळे ब-याच संस्थांचे कामकाज नियोजन शून्य झाल्याचे दिसून येते. एकीकडे नाशिक जिल्ह्यातील इंदोरे पाणी वापर संस्था देशभरात नाव लौकीक मिळवत असतांना दुसरीकडे ब-याच पाणी वापर संस्था आर्थिक नियोजन प्रभावीपणे न केल्याने बंद अवस्थेत असल्याचा विरोधाभास दिसून येतो. सदर पाणी वापर संस्थांची प्रभावीपणे अंमलबजावणी होण्यासाठी त्यांना येणा-या अडचणींचा अभ्यास करून सदर पाणी वापर संस्थांना नाव लौकीक मिळवून देणे पाणी वापर संस्थांची प्रभावी अंमलबजावणी करून त्याद्वारे शेतकरी, लाभार्थ्यांना समन्यायी पध्दतीने सिंचनाचा फायदा होवून शेती सुजलाम सुफलाम होऊन धुळे जिल्ह्यातील शेतकरी लाभार्थ्यांचे

आर्थिक जीवनमान उंचावण्यासाठी विश्लेषणात्मक अभ्यासाची संशोधकाने निवड केली आहे.

संशोधनाची पार्श्वभूमी (Research Background)

स्वातंत्र्यपूर्व काळात विविध प्रांतांत वेगवेगळे कायद्याद्वारे धरणांतून निर्माण होणारे सिंचनाचे नियोजन व नियमन करण्यात येत होते. मुंबई मुलखाकरिता Bombay Irrigation Act-1879, मध्य भारत मुलुखाकरिता Central Provinces Irrigation Act 1931 आणि मराठवाडा प्रांताकरिता Hyderabad Irrigation Act 1948 या अधिनियमांतर्गत तरतूदीनुसार धरणांतून निर्माण होणारे सिंचनाचे नियोजन व नियमन करण्यात येत होते. सदर अधिनियमांत सिंचनाचे नियोजन व नियमन करणे बाबत तरतूदी होत्या.

स्वातंत्र्यपूर्व काळातील मुंबई, मध्य भारत, हैद्राबाद प्रांतांतील काही मुलुखांचे एकत्रिकरण करून नविन महाराष्ट्र राज्याची 1 मे 1960 रोजी स्थापना झाली. तदनंतर स्वातंत्र्यपूर्व काळातील वरील अधिनियम निरस्त करून महाराष्ट्र पाटबंधारे अधिनियम 1976 असे नवे अधिनियम अमलात आले. सन 1976 नंतर धरणांतून निर्माण होणारे सिंचनाचे नियोजन व नियमन सदर अधिनियमांतर्गत करण्यात येत होते. तदनंतर सन 2005 मध्ये महाराष्ट्र सरकारने महाराष्ट्र सिंचन पध्दतीचे शेतक-यांकडून व्यवस्थापन कायदा 2005 पारित केला. त्यामुळे सद्यस्थितीत महाराष्ट्र पाटबंधारे अधिनियम 1976 व महाराष्ट्र सिंचन पध्दतीचे शेतक-यांकडून व्यवस्थापन कायदा 2005 या दोन्ही अधिनियमाद्वारे करण्यात येत आहे.

संशोधन साहित्याचे पुर्नविलोकन (Literature Review): सिंचन क्षेत्रातील पाणी वापर संस्थांचे आर्थिक



नियोजन या विषयावर संशोधन करण्यासाठी संशोधकाने खालील संशोधकांचे संशोधन साहित्य आणि शासकिय संदर्भांचे अवलोकन केले आहे. त्याची सुची पुढील प्रमाणे नमुद करण्यात येत आहे.

1. दक्षिण महाराष्ट्रातील पाणीवापर संस्था आणि राजकारण – डॉ. वासंती रासम, राज्यशास्त्र अधिविभाग, शिवाजी विद्यापिठ कोल्हापुर
2. श्री. बालाराजु निक्कु वॅगनिंघन विद्यापिठ आंध्र प्रदेश यांचे आंध्र प्रदेशातील सिंचन व्यवस्थापनातील राजकिय हस्तक्षेप या विषयावरील शोध निबंध
3. पाणी वापर संस्था विकासाची पुढील दिशा -डॉ. संजय बेलसरे. मुख्य अभियंता सहसचिव (ज. सं.) जलसंपदा विभाग महाराष्ट्र
4. पाणी वापर संस्थाचे प्रचलित मॉडेल सुधारण्याची गरज आहे काय? – डॉ. सुरेश कुलकर्णी, सचिव (सेवानिवृत्त) म.ज. नि. प्रा. म. शा. कार्यकारी सचिव (से. नि.) आय. सी. आय. डी., नवी दिल्ली.
5. पाणी वापर संस्था सक्षमी करण्यासमोरील आव्हाने डॉ. राजेश पुराणिक प्राध्यापक व प्रमुख, सामाजिक शाखा विद्या शाखा वाल्मी, औरंगाबाद.
6. पाणी वापर संस्था स्थापना ते दैनंदिन कामकाज – डॉ. मोहन बी. नारखेडे सहा, प्राध्यापक सामाजिक शास्त्र विद्या शाखा वाल्मी, औरंगाबाद.
7. Bombay Irrigation Act 1879
8. Central Provinces Irrigation Act 1931
9. Hyderabad Irrigation Act 1948
10. महाराष्ट्र सहकारी संस्था (मससं) अधिनियम 1960
11. Maharashtra Irrigation Act 1976
12. ग्रामविकास व जलसंधारण विभाग यांचा शासन निर्णय क्र. लपायो-1099/प्र.क्र.347/जल-1/ दि. 31 जुलै 2000
13. MMISF Act 2005
14. The Maharashtra Management of Irrigation System By Farmers Act 2005
15. महाराष्ट्र सिंचन पध्दतीचे शेतक-यांकडून व्यवस्थापन अधिनियम 2005 ची नियमावली (जलसंपदा विभाग) दि. 08 जून 2006
16. सहकारी पाणी वापर संस्थांची नोंदणी जलसंपदा विभागाडे वर्ग करणे बाबतचा जलसंपदा विभागाकडील शासन निर्णय क्रमांक सीडीए 1015/(31/15) लाक्षेवि (कामे) दि. 06 एप्रिल 2016
17. अप्रत्यक्ष सिंचन व्यवस्थापना करिता पाणी वापर संस्थांची स्थापना, कार्यपध्दती व संनियंत्रण याबाबत शासन शिफारशी करणे करिता समिती गठीत करण्याबाबत चा मृद व जलसंधारण विभागाकडील शासन निर्णय क्र. पावासं-2017/प्र.क्र.193/जल-1/ दि. 11 जुलै 2017
18. 250 हेक्टर पर्यंतच्या सिंचन क्षमतेच्या को.प.बं. व लघु पाटबंधारे योजनांचे सिंचन व्यवस्थापन, देखभाल व दुरुस्तीच्या लाभ धारकांच्या सहकारी पाणी वापर संस्थांना हस्तांतर करणे, कलम क्र. 3 व 5 मध्ये अंश: सुधारणा करणे बाबतचा मृद व जलसंधारण विभागाकडील शासन निर्णय क्र. लपायो-2018/प्र.क्र. 176/जल-1/ दि. 20 जुलै 2018



19. इंडिया वॉटर पोर्टल या संकेतस्थळावरील श्री. प्रदीप भलगे यांचा लेख

पाणी वापर संस्थांच्या प्रभावी अंमलबजावणीतून शेतक-यांची झालेली आर्थिक प्रगती:

संशोधक, धुळे जिल्हयातील पाणी वापर संस्थांचा एक विश्लेषणात्मक अभ्यासाच्या दृष्टीने संशोधन करणार असुन सदर पाणी वापर संस्थांची प्रभावीपणे अंमलबजावणी इतर जिल्हयात कशा प्रकारे केली जाते याचा देखील अभ्यास करित आहेत. त्यातून नाशिक जिल्हयातील इंदोरे गावातील पाणी वापर संस्थेस प्रत्यक्ष भेट दिल्यानंतर इंदोरे येथील पाणी वापर संस्थेचे प्रभावी अंमलबजावणीतून शेतक-यांची आर्थिक प्रगती उंचावून पुढील बदलात्मक फायदे झालेले दिसून येतात.

नाशिक वणी रोड वर नाशिक पासून 20 कि.मी अंतरावर वसलेले इंदोरे हे एक गाव. गावाचे क्षेत्र मुरमाड, उन्हाळ्यात पाण्याची भीषण टंचाई, शेतातून मिळणारे उत्पन्न अगदीच तुटपुंजे. सिंचनाची सोय नसल्यामुळे शेती परवडत नसे. ही परिस्थिती आहे 10 ते 15 वर्षांपूर्वीची. पण आज या गावाचा कायापालट झाला. या गावात आर्थिक समृद्धता आली ती लोकसहभागातून केलेल्या पाण्याच्या प्रभावी नियोजनामुळे इंदोरे गावाच्या वरच्या बाजूस 2 कि.मी अंतरावर महाराष्ट्र शासनाने एक पाझर तलाव 1972 साली बांधला. सन 1989 - 92 या काळात या पाझर तलावाचे रूपांतर लघू पाटबंधारे तलावात शासनातर्फे करण्यात आले. धरण भिंतीची उंची वाढवून साठवण क्षमतेमध्ये वाढ करण्यात आली. दोन्ही तीरावर कालवे काढण्यात आले. इंदोरे व मडके जांब या दोन गावाची मिळून एकूण 250 एकर सिंचन क्षमता निर्माण

करण्यात आली. पण प्रत्यक्षात या कालव्यातून सिंचनासाठी पाणी सोडणे जमलेच नाही. धरणातून, सांडव्यातून व कालव्यातून मोठ्या प्रमाणावर गळती होत असे. त्यामुळे पाणी नाश खूपच जास्त होता. नाशिक परिसर द्राक्ष बागेसाठी प्रसिध्द आहे. नाशिक पासून जवळ असलेल्या या भागात मात्र द्राक्षबाग नव्हती. कारण सिंचनाची शाश्वती नव्हती. पुरेसा नफा मिळवून देणारी पीके पाण्याअभावी घेता येत नसल्यामुळे लाभधारक शेतकरी दिवसेंदिवस स्थलांतरित होत होते.

या प्रश्नातून सोडवणूक करून घेण्यासाठी सर्व लाभधारक एकत्र आले. वरील अडचणीवर कायमचा तोडगा काढून निरंतर विकासासाठी संघटनेत विचार मंथन व चर्चा सुरू झाल्या. जवळच असणाऱ्या पिंपळनारे येथील ग्रामस्थांनी पाणी प्रश्न चुटकीसरशी सोडविला, तसे प्रयत्न आपणही का करू नये? असे विचार करू लागले. पिंपळनारे येथील श्रीराम पाणी वापर संस्थेचे अध्यक्ष श्री यशवंतराव खांदवे व श्री सदुभाऊ खांदवे यांच्या प्रेरणेने व मार्गदर्शनाखाली त्यांनी संघटीत होवून 'जय मल्हार उपसा जल सिंचन सहकारी संस्था मर्यादित, इंदोरे' या नावाने संस्था स्थापन केली. श्री शरद घुगे व इतर गावकरी यांनी यासाठी प्रयत्न केले. लाभक्षेत्राचे हस्तांतरण करण्यापूर्वी शासनाने तलावाची दुरुस्ती केली. सांडव्यातील गळती थांबविण्यासाठी काळी माती भरण्यात आली. या उपाय योजनेमुळे गळती थांबविण्यात बऱ्यापैकी यश मिळाले. परंतु अजूनही काही प्रमाणात गळतीने पाणी नाश होत आहे याची खंत संस्थेच्या पदाधिकाऱ्यांनी बोलून दाखविली, ही जाणीव खरी महत्वाची. तलावाबद्दल लोकांना आत्मियता निर्माण झाल्याचे हे द्योतक आहे. हा तलाव आमचा, हे पाणी आमचे ही भावना पाण्याच्या नियोजनात



आदर्श निर्माण करेल हे निश्चितच. दुरुस्तीची कामे पूर्ण झाल्यानंतर तलावाचे लाभक्षेत्र शासनाने संस्थेकडे रितसर हस्तांतरण केले.

जल नियोजन संस्थेकडे आल्या नंतर पुढील बाबी त्यांना प्रकर्षाने जाणवल्या :

1. नाल्याद्वारे किंवा कालव्यातून सिंचनाचे पाणी सोडल्यास 50 टक्के पेक्षा जास्त पाणी नाश होतो.
2. पाण्याची उपलब्धता कमी, पाणी नाश जास्त त्यामुळे सिंचन क्षेत्रावर मर्यादा पडू लागली.
3. 28 फेब्रुवारी पूर्वीच जलाशयातील पाणी साठा संपत असे.
4. उन्हाळ्यात पाणी टंचाईस तोंड द्यावे लागेल. उपलब्ध पाण्याचा प्रत्येक थेंब उपयोगात यावा, पाणी नाश टाळावा, आर्थिक समृद्धता यावी यासाठी सर्वानुमते पुढील निर्णय घेवून त्याची कठोर अंमलबजावणी सुरू करण्यात आली.

संस्थेने घेतलेले निर्णय :

1. पाण्याचा नाश कमी करण्यासाठी पी.व्ही.सी पाईपद्वारे वितरण, कालवा किंवा नाल्यात पाणी सोडणे बंद, विमोचकाचे दार उघडू नये यासाठी वेल्डींग करून कायम बंद करण्यात यावे.
2. जल नियोजनात सामुदायिक सहभाग असावा.
3. पाण्याचे वितरण फक्त पाईपद्वारे करण्यात यावे.
4. जलाशयातील पाणी जास्त अश्व शक्तिच्या पंपाने उचलून उंच जागी उभारलेल्या टाकीत पडेल अशी व्यवस्था करावी. ही व्यवस्था सार्वजनिक असेल, त्यासाठी येणारा खर्च लोकसहभागातून करण्यात यावा. टाकीतील

पाण्याचे समप्रमाणात वितरण करण्यात यावे. 3 ते 7 लाभ धारकांनी त्यांच्या वाट्याला आलेले पाणी एकत्रितपणे त्यांच्या शेतापर्यंत वाहून नेण्यासाठी पाईप लाईन टाकावी व त्यानंतर वाटून घ्यावे. पाण्याच्या समप्रमाणात वाटपाची अतिशय सुंदर पध्दती त्यांनी निर्माण केली त्याची ओळख पुढे करून देण्यात आली आहे.

5. प्रत्येक शेअर रू. 500 चा असावा.
6. प्रत्येक शेअर धारकाने योजनेच्या उभारणीसाठी रू. 5000 संस्थेकडे जमा करावे, ही रक्कम सुरूवातीस थोडी जास्त वाटल्यामुळे प्रत्येक लाभधारकाने केवळ एकच शेअर विकत घेतला. त्यामुळे सभासद संख्या आपोआप नियंत्रित झाली. या योजनेत प्रकल्पाचे नियोजित लाभधारक व अलाभधारकांनाही समाविष्ट करण्यात आले.
7. प्रत्येक लाभधारकास एक लिटर प्रति सेकंद या प्रमाणात एकाच वेळी पाणी मिळेल असे नियोजन करण्याचे ठरले. या प्रमाणात पाणी मिळाल्यास किमान दोन एकर जमीन बारमाबी पिकाखाली आणता येईल हा उद्देश होता.

समन्यायी पाणी वाटपाची योजना :

संस्थेचे 115 भागधारक नोंद करण्यात आले. तलावात जॅकवेलचे बांधकाम करण्यात आले. धरण भिंती जवळ उंच जागी मुख्य वितरण टाकी बांधण्यात आली. 25 अश्व शक्तीचे दोन सबमर्सिबल पंप जॅकवेलमधील पाणी उचलून मुख्य वितरण टाकीत ओततात. दोन्ही पंपाचा मिळून एकूण विसर्ग 100 लिटर प्रति सेकंद आहे. पंपाचे पाणी मुख्यवितरण टाकीत वाहून आणण्यासाठी 315 मी.मी व्यासाची पी.व्ही.सी



रायझिंग मेन बसविण्यात आली. ही वितरण टाकी जमिनापासून 2.5 मीटर उंचीवर बांधण्यात आली, तिचा व्यास 3 मीटर आहे व खोली 2 मीटर आहे.

या वितरण टाकीवर 63 मी.मी व्यासाचे व 30 से.मी लांबीचे 115 पी.व्ही.सी पाईपचे तुकडे सम पातळीत बसविण्यात आले. यांचा उपयोग विमोचकासारखा होतो. या टाकीत आलेले पाणी या विमोचकामधून एकाच वेळी व समप्रमाणात बाहेर पडते. मुख्य वितरण टाकीच्या घेराभोवती गोलाकार बांगडी सारखी टाकी बनविण्यात आली. विमोचकातील पाणी यात पडते. यामध्ये अनेक कप्पे (कुंडी) तयार करण्यात आले. एका कप्प्यात 3 ते 7 विमोचकातून पाणी पडते. लाभधारकांच्या संख्येनुसार त्या कप्प्यातील विमोचकांची संख्या ठेवण्यात आली. कप्प्यात पडलेले पाणी ते शेतकरी एकत्रितपणे वाहून नेतात. समजा एकमेकांच्या शेजारी शेते असलेल्या 5 लाभार्थींचा एक ग्रुप आहे. त्यामुळे एका कप्प्यात पाच विमोचकातून पाणी पडेल अशी व्यवस्था करण्यात आली. या कप्प्यातील पाणी एकत्रितपणे वाहून नेण्यासाठी एक पाईप टाकण्यात आला. शेताच्या जवळ उंचजागी दुय्यम वितरण टाकी बांधण्यात आली.

वाहून आणलेले पाणी प्रथम या वितरण टाकीत पडते. या टाकीवर पुन्ही 63 मी.मी व्यासाचे व 30 से.मी लांबीचे 5 पी.व्ही.सी पाईपचे तुकडे सम पातळीत बसविण्यात आले. या विमोचकातून सम प्रमाणात पाणी बाहेर पडते. बाहेर पडलेले पाणी स्वतंत्र कप्प्यात गोळा होते. गोळा झालेले पाणी प्रत्येक शेतकरी आपल्या शेतात स्वतंत्र पाईपद्वारे वाहून नेतो. हे पाणी विहीरीत साठविले जाते किंवा सरळ वापरात आणले जाते. प्रत्येक ग्रुपने पाईपलाईन साठी लागणारा निधी संकलित करून

तलाव ते लाभक्षेत्रपर्यंत पाईप लाईन पूर्ण केल्या. प्रत्येक पाईप लाईनवर सभासदांची संख्या, लाभक्षेत्राचे तलावापासूनचे अंतर विचारात घेवून संस्थेच्या मार्गदर्शक सूचना नुसार पाईप लाईनचा व्यास ठरविण्यात आला. अशा प्रकारे सभासदांनी कोणत्याही वित्त संस्थेकडून अर्थसहाय्य न घेता स्वभांडवलातून खर्च केला.

पाणी वापर संस्थेमुळे पुढील प्रमाणे शेतकऱ्यांचे फायदे झाले :

1. कालव्याएवजी पाईप लाईन मधून पाणी शेतात गेल्याने पाण्याचा नाश 0 टक्के.
2. सर्वाना पाईप लाईन द्वारे एकाच वेळी समप्रमाणात पाण्याचे वितरण.
3. ग्रुप पध्दतीने पाईप लाईनच्या खर्चात बचत. सभासद मध्ये संघटीतपणा. खर्चात वाटा असल्यामुळे योजनेबाबत आत्मियता.
4. संपूर्ण गावाच्या शिवारातील शेतकऱ्यांचा सहभाग, त्यामुळे कमांड, अनकमांड असा भेदभाव नाही.
5. प्रत्येक ग्रुपच्या पाईप लाईनमध्ये प्रमुख व त्यास ग्रुप मधील समस्या निवारण, पाणीपट्टी व इतर खर्चात वसुलीचे अधिकारी. त्यामुळे योजना मोठी असूनही संस्थेचा कारभार सक्षम.
6. सिंचन क्षेत्रात 200 टक्के पेक्षा जास्त वाढ. व शाश्वत पाण्याची हमी मिळाल्यामुळे संपूर्ण समाजातच समृद्धता.
7. भरपूर नफा देणारे द्राक्ष बागेचे क्षेत्र 150 एकर पर्यंत वाढले.



8. द्राक्ष बागेला ठिबक सिंचन, पाण्याची बचत, उत्पन्नात वाढ.
9. भाजीपाल्याच्या क्षेत्रात वाढ, त्यामुळे उत्पन्नात वाढ.
10. तरुण पदवीधर, सरकारी नोकरीच्या मागे न लागता शेतीकडे वळले.
11. निर्यातक्षम द्राक्ष व भाजीपाल्याचे उत्पादन करणे शक्य झाले.
12. हेड, मिडल, टेल असा भेद नाही.
13. विमोचकावर कुठेही व्हॉल्व नसल्यामुळे विसर्गात ढवळाढवळ करणे शक्य नाही, त्यामुळे योजनेवरील विश्वास वाढला.
14. सर्वांना सारखे वितरण असल्यामुळे प्रत्येकाचे क्षेत्र मोजणे, विसर्ग मोजणे, जलमापन यंत्राच्या नोंदी घेणे या कामाची गरज नाही.
15. भूसंपादन करावे लागत नाही.
2. पाण्याची शाश्वती मिळाल्याने सिंचन क्षेत्रात वाढ होईल, त्यामुळे भरपूर नफा मिळणारे बागायती पिके शेतक-यांना घेता येईल परिणामी शेतक-यांची समृद्धता वाढेल.
3. तरुण पदवीधर बेरोजगार युवक हे मर्यादित असलेल्या सरकारी नोकरीच्या मागे न लागता आधुनिक शेती व्यवसायाकडे वळेल.
4. पाण्याचे सर्वांना सारखे वितरण असल्यामुळे प्रत्येकाचे क्षेत्र मोजणे, विसर्ग मोजणे, जल मापन यंत्राच्या नोंदी घेणे यासारख्या कामांची गरज भासणार नाही.
5. पाणी वापर संस्थांची प्रभावी अंमलबजाणीमुळे पाण्याची हमी मिळेल त्यामुळे पारंपरिक न परवडणारी शेती ऐवजी आधुनिक आर्थिक फायद्याची शेती करता येणे शक्य होईल.
6. पाणी वापर संस्थांची प्रभावीपणे अंमलबजावणी झाल्यास उपरोक्त फायदे मिळण्यापासून शेतकरी राजा फार दूर राहणार नाही याची अपेक्षा वाटते.

सारांश :- पाणी वापर संस्था स्थापन झाल्यामुळे व त्यांची प्रभावी व्यवस्थापन झाल्यामुळे लाभ क्षेत्रातील शेतक-यांचे निश्चितच आर्थिक फायदे होत असल्याचे इंदोरे पाणी वापर संस्थेच्या यशोगाथेवरून दिसून येते. इंदोरे पाणी वापर संस्थेसारख्या पाणी वापर संस्था धुळे जिल्ह्यात स्थापन झाल्यास शेतक-यांचे पुढील प्रमाणे फायदे होतील.

1. लाभ क्षेत्रातील गावाच्या शिवारातील शेतक-यांचा सक्रीय सहभाग असल्याने लाभ क्षेत्र व लाभ क्षेत्राबाहेरील शेतकरी असा भेदभाव पाणी वापराकरिता होणार नाही. त्यामुळे संभाव्य तंटे यांचे प्रमाण कमी होईल.

Cite this Article:

More N. B. & Prof. Dr. Talware J. D. (2023). **पाणी वापर संस्थांच्या प्रभावी अंमलबजावणीतून शेतक-यांची झालेली आर्थिक प्रगती** In Electronic International Interdisciplinary Research Journal: Vol. XII (Number VI, pp. 313–319). Zenodo.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10464615>